Reeds de kinderwereld toont dit.

Snaaksche streken uit te halen, het belachelijke op te wekken, herrie te maken is der knapen pret, en door te veel verbieden, trekt ge juist de aandacht van allen tegelijk op één punt saam, waar ze dan lust in krijgen; maar goede jongens uit degelijke gezinnen denken daarom niet aan wezenlijk slechte dingen. Wie ze oppert, wordt er om uit den kring gestooten. Een heel stuk van de Wet blijft hun heilig. Daar tornen en raken ze niet aan. Maar ze hebben zoo uiterwaarden voor hun kleinen polder liggen. Een terrein waarop de consciëntie niet of nauwlijks meespreekt. En op dat terrein willen ze heer en meester blijven, en doen wat hun zin verkiest.

En komt het nu voor, dat ge op dat vrije terrein met uw gebod of verbod tusschen beide komt, dan speelt alles in hen op, om het recht van deze uw inmenging te betwisten, en genieten ze er in, met oogen waar levensgenot in tintelt, als ze u te slim af kunnen zijn, en uw verbod kunnen tarten.

Ja, vol wordt hun genot bij zulk een worsteling met het gezag dan eerst, als ze u om dat tarten van uw gebod, recht driftig boos zien worden, en in uw driftigen uitval het bewijs ontvangen, dat hun toeleg gelukt is.

Hun zin en wil bleef koninkje, en uw verbod lag op zij.

En zooals het bij onze kinderen is, zoo is het in den grond ook bij ons. Natuurlijk op onze manier, en naar de afmeting van groote menschen.

Maar in hoofdzaak is het eenzelfde tragedie.

Aan een heel stuk der Wet stooten we ons niet, althans niet in haar grover vorm. Noch moord, noch echtbreuk, noch diefstal in eigenlijken zin prikkelt onzen lust. Maar diezelfde Wet heeft ook een minder streng omtrafelend terrein, waarop het minder grof, meer fijn, minder in het groote en meer in het kleine toegaat. En op dat terrein pogen ook wij tegenover God meester te blijven, zoodat niet onze lust en ons belang zich te schikken heeft naar de Wet, maar de Wet zich plooien moet naar onzen zin en onze neiging.

En als dat dan gelukt is, en we de Wet paasklaar gemaakt hebben naar onze kleine wereld het eischte, dan geniet het booze hart er in, dat het *niet* voor God behoefde te wijken.

God meester te laten in de „groote dingen", maar in onze kleine zaakjes ons eigen meesterschap te toonen, dat is het akkoord, waaraan we ons zoo graag vergapen in den trots van ons op zonde zinnend hart.

Om er nu toe te komen, dat men bidden gaat: „Verleen mij uwe Wet," moet die trots in u gebroken en de lust aan eigen meesterschap u vergaan zijn.

„Verleen mij uwe Wet", is het gebed der in zichzelve venederde ziel, van den gebrokene van hart.

Lust hebben aan het ontduiken van de Wet en van de Wet liefst af willen, is van die bede vlak het tegendeel. En nu kan iemand, met dien boozen prikkel nog in zich, daarom Psalm 119:15 wel met de gemeente meezingen, zonder dat zijn ziel er op ingaat. Maar om dit: „Verleen mij uwe Wet" als een gunste van zijn God af te smeeken, en af te smeeken als iets waar heel ons wezen naar dorst, daarvoor moet eerst het hooge ik verbrijzeld in ons nederliggen, het creatuur in ons ootmoedig voor zijn Schepper wegzinken, en het zielsverlangen ons vervullen, om als creatuur van onzen Schepper de ordinantie te ontvangen, hoe we naar zijn bestel en wil *bestaan* zullen in onszelven, en *gaan* zullen op onzen levensweg.

Natuurlijk, we zijn geen aan het leven ontrokken mummies, die roerloos rusten in haar kist van steen. We zijn er, en we leven, en we bewegen ons, we denken, we spreken, we handelen, en bij dit alles hoort een regel. Het kan op allerlei manier. Maar hoe moet het, om goed te gaan? Hoe hoort het? Hoe moet het alles loopen om deugdelijk ineen te zitten, en in goed verband met de toekomst te staan? En hoe moet dit alles, in dat verband, saamwerken, om ons rijker inwendig te maken, en in waarde als mensch voor onzen God, voor nu en voor onze eeuwige toekomst, te doen winnen?

Die regel moet er zijn. Voor een iegelijk en ons. Voor elk levensoogenblik. Voor elke daad. *Zonder* dien regel is er chaos. *Tegen* dien regel in is er stukwringing. Alleen als het *naar* dien regel loopt, loopt 't wel.

En nu dien regel hadt ge geneend zelf te kunnen vinden, te kunnen stellen, te kunnen wijzigen naar wilkeur. Gij zoudt meester zijn over uzelven.

Maar dit alles kwam op teleurstelling neer. Bedrogen kwaamt ge uit.

En nu kunt ge zonder regel, zonder ordinantie, zonder wet niet meer voortleven.

Gij hebt geen wet, en wat ge er voor uitgaaft, is er geen.

En daarom knielt ge in de verlegenheid uwer ziel neder, en smeekt ootmoediglijk: „o, Heere, verleen mij *uwe* Wet."

„Genadiglijk" staat er bij. „Verleen mij *genadiglijk* uw Wet." En in die bijvoeging drukt zich de zelfbeschaming uit.

Diezelfde Wet, waaraan ik niet aan heb gewild; tegen wier prikkels ik met mijn verzenen heb ingeslagen; die ik als een hinderlijken teugel mij van den nek had geworpen; waartegen in te gaan mij een heimelijk genot was; die is het, waar ik thans mijn God weer om smeeken kom.

Dan gevoelt ge, dat ge elk recht op die Wet verbeurd hebt. Dat God rechtvaardig zou zijn, als Hij voor eeuwiglijk die door u gewraakte en gehoonde Wet u onthield. Dat ge die Wet in het Paradijs vol bezeten hebt, en dat God u ook na het Paradijs haar schijnsel nog had nagezonden, maar dat gij ze in uw hoovaardij van u stiet. Niet Gods regel, *uw* regel zou u ten levenswet zijn. Des Heeren Wet lag vertreden. En nu, van achteren, nu ge regelloos en wetteloos inzonkt, en merkt hoe verkeerd ge uitkomt, nu moet ge weer naar dienzelfden God, wiens Wet ge verkracht hebt, toe, om weer diezelfde Wet van Hem af te smeeken, of Hij ze u in genade herschenken, teruggeven, en er u nogmaals, maar nu naar den lust van uw ziel, mee zegenen wil.

Eerst heette het een verdienstelijk werk in u, als gij een enkel maal voor die Wet boogt, een gunste door u aan uw God bewezen, als ge u aan zijn Wet onderwierpt.

Maar nu nam al die hoovaardij van uw ik een einde.

En omgekeerd is het nu, een gunste van uw God aan u geworden, als Hij u nog *toestaat* in het spoor van zijn eerst verworpen Wet te wandelen.

Niet meer gij, die de Wet, uwen God ten gelieve, volbrengt, maar God die u *genadiglijk* alsnog zijn duizendwerf verbeurde Wet *verleent*.

Hadt ge dan zijn Wet niet meer? Lag het afschrift der *twee Tafelen* niet meer voor u? Gaf uw eigen heugenis u den inhoud der heilige geboden niet meer op?

Dat wel, maar dat hielp u niet, want op de strekking en beteekenis van die Wet, in haar toepassing op elk levensvoorval kwam het aan, en daarvoor had de zonde uw zielsoog steeds meer verduisterd.

Vroeger naamt ge de Wet zoo grof mogelijk. Groote geboden tegen groote zonden. En dan bleef al uw fijner leven buiten de Wet liggen.

Maar wat nu uw ziel begeert is juist op dat fijne leven, op die kleine levensverwikkelingen, op die teederder levensvragen, op die ingewikkelder levensomstandigheden, het volle klare licht van de Wet uws Gods te doen vallen.

Ge ziet het nu in, neen, Gods Wet is niet alleen voor de groote heirwegen des levens, maar gaat in alles door, stelt voor het smalste zoompje een levensregel en ordinantie, en de kunst is maar, om bij elke beweging des levens in u en aan u, te verstaan en te doorzien, hoe nu *hier* de regel loopt, en hoe nu *hier* die ordinantie werkt.

En juist wijl ge u daarvoor zoo verstompt, en daarvoor zoo blind gevoelt, daarom is uw toevlucht tot uw God, of Hij u te hulp mocht komen, om u voortdurend, om u op elken stond, om u bij elk geval, om u bij elke innerlijke beweging in u, het zielsoog zóó te ontdekken, dat ge klaarlijk ontwaren mocht, hoe nu hier de wondere regel van zijn Wet uw leven beheerschen moet.

„o, God, open mijne oogen, opdat ik aanschouwe de wonderen uwer Wet."

Zoo ontsluit zich dan de ziel. Ze wordt inwachtend. Ze wordt opmerkende. En telkens als ze weer ziet, hoe de schikking van Gods Wet is, en in die met vreugde ingaat, voelt ze weer vastheid, merkt ze dat ze verder komt, is ze weer uit de wildernis op het rechte, veilige pad.

En door die ervaring zalig, wordt het verlangen, om toch in het spoor van Gods geboden te blijven steeds sterker, toenemend machtiger, en in dien zin leert de ziel het steeds vuriger en dringender van haar God afsmeeken: „o, Mijn God, verleen mij genadiglijk de kennisse van uw heilige Wet".

Nota Bene.

Het Register op *E Voto* is dezer dagen afgezonden, of wordt afgezonden aan alle inteekenaren die den bepaalden prijs van *f* 0.75 per exemplaar ten volle aan het Bureel van de *Heraut* voldaan hebben.

Zij, die óf nog niet betaalden, óf niet den vollen prijs, worden hiermede aangemaand, ten spoedigste te betalen of bij te betalen, opdat ook aan hen de bestelde exemplaren franco kunnen toegezonden worden.

Amsterdam, 14 Jan. 1898.

De kerk 't eerst.

Schrandere geloovigen hebben steeds den eisch erkend, om in de eerste plaats voor het voortbestaan en den bloei hunner kerk zorg te dragen, en dan onder kerk verstaan niet het mystieke Lichaam des Heeren, niet de kerk in hare onzichtbaarheid, niet de kerk als organisme, neen, maar wel terdege die vormelijk uitkomende kerk, wier leden men op een boek vindt, aan wier hoofd opzieners staan, en die den heiligen Doop bedient aan de kinderen der geloovigen, om ze straks, na onderricht en belijdenis, met de ouders te verzamelen aan éénzelfde heilig Avondmaal.

Voor het voortbestaan en den bloei dier kerk spanden ze zich, niet in, alsof buiten die kerk niets op hun toewijding aanspraak zou mogen maken. Integendeel, ze wisten uitnemend wel, dat hun huisgezin die in Gods ordinantiën rustende kring is, waar ze niet buiten kunnen. Ze wisten ook, dat hun maatschappelijk beroep met eere moest worden waargenomen. En ze wisten bovendien dat er ook buiten huisgezin en beroep drieerlei soort van samenwerking, buiten de kerk, onder menschen bestaat: 1°. samenwerking tot verhooging van 't menschelijk leven in kunst, wetenschap, lichaamsoefening, goede genieting en zooveel meer: 2°. samenwerking tot leniging van geestelijken en lichamelijken nood en ellende; en 3°. samenwerking ter bevordering van nationale en sociale doeleinden in vereenigingen, vennootschappen en maatschappijen.

Hun leuze was daarom volstrekt niet, dat de kerk *al* hun toewijding kon vergen, een deel, en zelfs een zeer aanmerkelijk deel van hun kracht, hun tijd en hun geld kwam ook aan die andere kringen toe. Maar wat ze staande hielden was steeds dit: Zorg voor uw kerk *het eerst*. Waar die bloeit, ontvangt al het andere vanzelf verhoogde levenskracht. Waar zij kwijnt, loopt de welstand van al het andere gevaar. En daarom uw kerk verzorgd vóór alle dingen.

Ten opzichte van het huisgezin gaat die preferentie van de kerk zeker niet in absoluten zin door. Hier moet de grens gesteld van het *redelijk bestaan*. Maar is eerst aan het huisgezin, als de bron van het opkomend leven, het redelijk bestaan verzekerd, dan moet bij de keus om óf de gesteldheid van het huisgezin nogmaals te verbeteren, onderwijl de kerk ondergaat of kwijnt, óf de kerk te helpen, al kan daardoor het gezin niet tot hooger staat opgevoerd, stellig aan het laatste de voorkeur gegeven.

Deze keuze rust op de overweging, dat ook het gezin voor zijn ontwikkeling en voortzetting in volgende geslachten bij het opgroeien rijk en krachtig van een bloeiende kerk hoog zedelijk belang heeft. Wie zijn geslacht liefheeft, en de bede in 't hart draagt, dat zijn geslacht ook in komende eeuwen, niet alleen bij eerlijkheid en braafheid, maar ook bij *den dienst des Heeren* worde gehouden, kan, als we ons zoo mogen uitdrukken, met zijn gezin in geen betere verzekeringsmaatschappij gaan dan in de kerk; maar zal bij zijn kerk ook dan alleen dien zedelijken steun en die bate vinden, als hij zelf die kerk in bloei helpt houden.

Er is hier wisselwerking. De kerk steunt het gezin, en het gezin steunt de kerk.

Alle misverstand alsof we het gezin min waardeerden, zal hierdoor zijn afgesneden, en we durven daarom thans te onbeschroomder onze stelling handhaven: *De kerk 't eerst.*

Slechts versta men ons wel, dat we, met *kerk* hier het kerkelijk *instituut* bedoelende, ons dit geen oogenblik denken als iets aparts *naast* de mystieke, onzichtbare kerk. Het is en blijft altoos de ééne, en ondeelbare, en onzichtbare kerk die in deze institutie *tot openbaring* komt, tot openbaring in haar *leden* en tot openbaring in haar *ambten*.

„Tot openbaring komen" is dan ook de eenig juiste en goede zegswijze, om hier het vereischte verband uit te drukken. Het mystieke schuilt in het *wezen*, maar het komt tot openbaring in zijn uitingen.

Zoo komt uw ziel tot openbaring in uw woorden. En al zijn uw woorden nu niets dan wegstervende klanken en voorbijsnellende luchttrillingen, toch komt het mystieke leven der ziel door die klanken tot openbaring. En al let ge hier nu gemeenlijk niet op, bij een dichter, bij een wegsleepend redenaar, of ook bij een gewoon mensch in oogenblikken van hartstochtelijken toorn en liefde, voelt ge wel terdege, dat er iets achter en iets in die woorden zit, en dat iets is *het leven der ziel*.

En zoo nu ook is het met uw kerkelijk instituut. Dat instituut is een stel ambtdragers, meest heel gewone menschen, zonder iets bijzonders; voorts een aantal leden, ook meest heel gewone menschen; en dan een lokaal, waar men saamkomt, een bekken met wat water er in, een tafel met wat brood en wijn er op, en voorts een folioboek. En toch achter en in al dit gewone schuilt een mystiek iets, een onzichtbaar leven, een heilige macht, een ongeziene werking, en die macht, die werking, dat leven heeft een centrum, waarvan het uitgaat, en dat centrum is in Jezus, ons aller gezegend en verheerlijkt Hoofd.

Wie nu niet voelt en gelooft, dat in die leden en ambten zijner kerk uitstralingen van de kracht van den Christus werkten, die speelt met woorden, en heeft geen kerk. Hij heeft niets dan een vromen krans, een stichtelijke vereeniging, en wat daar geestelijks is, dat brengt de „vrome mensch" er in. Maar wie wel terdege gelooft, dat in leden en ambten uitstralingen van Christus als ons Hoofd werken; dat Hij het ongeziene subject is, dat achter alles schuilt; en dat 't naar zijn ordinantie is, dat 't alzoo onder ons toegaat, die stuit niet langer op het gewone en menschelijke van zijn kerkelijk instituut, maar diens rieken is in den Geest des Heeren, ook, ja, allermeest, waar het zijn kerk geldt.

Welnu, in dien zin genomen, moet onze zorge, onze toewijding, onze opoffering voor *onze kerk 't eerst zijn;* en dat wel om deze alles beheerschende oorzaak.

Alle vereeniging, alle maatschappij, alle krans, alle gezelschap dankt zijn ontstaan aan de wilsuiting en aan het bestel van den mensch. Het drijft op menschlijken wil. Het zinkt ineen en valt weg, als die wil ophoudt te werken. En zulks eenvoudig overmits alle deze vereenigingen of combinatiën uitsluitend rekenen met *volwassen* menschen, naardien alleen een volwassen mensch geacht wordt in dien zin een *wil* te hebben, dat hij iets stichten of als kring vormen kan.

Hoe dikwijls ziet men dan ook niet, dat zulke vereenigingen een tijdlang bloeien, zoolang de mannen in hun kracht zijn, die haar hielpen oprichten. Maar als die mannen oud worden, en de één na den ander wegsterven, komen er leemten die men niet dan met moeite weer aanvult. In het tweede geslacht vlamt het oude vuur niet meer. Dan slinkt het aantal, minderen de fondsen, neemt de werkkracht af. En het gewone lot is, dat na nog geen honderd jaren de vereeniging weg is.

En wel heeft men om dit te voorkomen bij testament *stichtingen* in het leven geroepen, maar ook daarvan is het bekend, hoe opvolgende curatoren vaak van een geheel anderen geest bezield waren, zoodat ten slotte de gelegateerde gelden aangewend werden voor een doel, vlak tegenovergesteld aan het doel dat de erflater bepaald had.

Feitelijk zijn er maar drie menschelijke verbindingen die, elk op haar wijze, aan dezen snellen afloop der wateren ontkomen, t. w. het *huisgezin*, het *volk* en de *kerk*, en deze drie danken dat gelukkiger lot alleen daaraan, dat ze niet op *wilskeuze* berusten, maar op *geboorte*, en juist hierdoor van het Pelagianisme los zijn.

Telkens komt de geest van het individu in opstand tegen het feit, dat hij niet zelf heeft kunnen bepalen *in welk gezin* hij had willen geboren zijn; komt in verzet tegen het feit, dat hij tot *zijn volk* behoort, zonder dit zelf aldus verkoren te hebben; en niet het minst komt hij in opstand tegen de omstandigheid, dat hij *gedoopt* is, zonder dat hij zelf dat wilde.

Er is over hem als kind beschikt, zonder dat hij zelf stem in het kapittel had, en juist dat kwetst zijn Pelagiaanschen trots.

Doch hoe wild dat verzet zich ook soms in woorden uitte, er valt niets aan te veranderen. Het is alzoo geschied. Het zijn feiten die geen keer nemen. En althans wat de geboorte uit die bepaalde moeder, en zijn generatie uit dat bepaalde geslacht aangaat, blijft dit feit voor nu en voor altoos onveranderlijk. Zijn *volk* kan men nog verlaten, men kan zijn kerk nog den rug toekeeren, maar men kan niet uit een andere moeder geboren worden.

In volk, gezin en kerk spreekt alzoo de hoogheid van *Gods wil* over onzen persoon en ons levenslot. Het zijn drie verbindingen die onder Gods bestel als een levende stroom haar loop door de geslachten voortzetten. En het is dit wat gezin, volk en kerk van alle andere vereenigingen onderscheidt.

De kinderdoop ligt dan ook zóózeer in het wezen der kerk, dat de Dooperschen door dit te miskennen al hun kracht voor de toekomst gebroken hebben en de vrucht van den geloofsmoed hunner martelaren hier te lande ganschelijk hebben doen vergaan. Of wat is er in de dusgenoemde Doopsgezinde gemeenten nog van de eere der oude Dooperschen overgebleven?

Ook de *Reveil* zou gevaar hebben geloopen al de vrucht van zijn arbeid te niet te zien gaan, indien niet de kerkelijken de fout van den *Reveil* hadden ingezien, en zijn wateren in de kerkelijke bedding hadden afgeleid. 1834 was in dit opzicht het gelukkige jaartal.

Immers de mannen van den *Reveil* hadden voor „de kerk" geen oog, beschouwden de kerk als een te missen vorm, en stonden in het algemeen onder den invloed, die uit Frankrijk, Zwitserland, en vooral uit Engeland herwaarts overgekomen, voor den kinderdoop de rechte waardeering miste. Maar de oude Wormser stuitte dit door zijn kloek geschrift over den Doop, en Groen hechtte er aanstonds zijn zegel aan.

De kerkelijke actie was geen veroordeeling, maar aanvulling van den *Réveil*, en al wie de kerkelijke actie hierin weigert te eeren, schrijft zijn eigen inspanning ten doode op.

Zoo springt dan het verschil in het oog. Al wat buiten de kerk geijverd, geofferd en gesloofd wordt, mist zekerheid voor de toekomst, mist vastheid van bestaan, en mist waarborg tegen het menschelijk gevallige.

Daarentegen de kerk, eenmaal tot openbaring gekomen, gaat door den kinderdoop van geslacht op geslacht voort. Het is het Verbond Gods, aan u en uwen zade, dat in de kerke Gods zijn kracht openbaart.

En in de derde plaats, niet alleen dat de kerk in het Verbond en in den kinderdoop die het bezegelt, zelf waarborg van vast bestaan heeft, maar ook is het de kerk die steun en hulpe en waarborg verleent, aan alle vereeniging of verbinding, die zich *confessioneel* of *titulair* aan haar leden aansluit.

Dan toch is het die kerk zelve, die in haar leden den ijver en de toewijding voor al zulke aan de kerk aangesloten of met de kerk in confessioneel verband staande vereenigingen, gaande houdt, en op die wijs haar voortbestaan voor een volgend geslacht verzekert.

Duurzaamheid is voor alle pogingen onder menschen de alles beheerschende levensvraag.

Nu is actie, drukte, ijver op zich zelf uitnemend. Zonder stoom krijgt ge de locomotief niet vooruit; maar ook of ge al stoom op hebt, dit brengt u geen stap verder, als ge de kunst niet verstaat, om dien stoom op de raderen te laten werken. Dan hebt ge wel stoom, maar hij vervliegt in de lucht en werkt niet.

En zoo nu kan er ijver, kan er veel bezigheid, kan er offervaardigheid in ruime mate zijn, en dat er toch niets uit wordt, indien datgene ontbreekt, wat al deze heilige krachten verzamelt en op een duurzaam doel richt.

Dat nu is uw pijnlijk lot, als ge *niet* met uw kerk rekent, of uw kerk als *bijkomstig* beschouwt.

En daarentegen zult ge voor die verspilling van krachten bewaard blijven, alle kracht zal doel treffen, en niets van het heilige onder u zal teloor gaan, als uw kerk bloeien mag, en zoo het uw leuze blijft: *de kerk 't eerst.*

Onze Eeredienst.

XIV.

Onze derde opmerking raakt het onmiskenbare feit, dat het overgroote deel van onzen rijmbundel in de vergadering der geloovigen geen dienst doet.

Ongetwijfeld zijn we ook te dezen opzichte vooruitgegaan. Het getal gezongen verzen is, bij vroeger vergeleken, minstens verdrievoudigd. Dienaren des Woords, die in het Boek der Psalmen terdege thuis zijn, hebben allengs ontdekt, dat er o, zooveel, niet alleen bruikbaars, maar ook schoons schuilt, waar dit eerst van verre niet vermoed werd. Vooral in toepassing op speciale onderwerpen en zielstoestanden bleek menig Psalmvers, dat vroeger nooit gekozen werd, een diepte van toon te bezitten, die weldadig aandeed.

We zijn gevorderd.

Maar toch is 150 Psalmen reeds niet veel, en indien van deze 150 dan nog een deel nooit, en een ander deel slechts voor een enkel slotvers, wordt aangewend, is er toch iets dat onbevredigd laat.

Dit nu ligt de ééne maal aan de indeeling van den Psalm in zijn verzen, en de andere maal aan de bij den Psalm gekozen zangwijze.

Zangwijze en versindeeling hangen natuurlijk saâm. Elke zangwijze bestaat uit een bepaald aantal tonen, in vaste orde ingedeeld; en aan die aldus ingedeelde tonen moeten evenredig ingedeelde lettergrepen beantwoorden. Een enkel maal mogen meerdere tonen op één lettergreep komen, gelijk in Psalm 138, maar zoo het drie tonen op ééne lettergreep wordt, gelijk in Psalm 6, en de twee halve tonen worden dan nog heel gezongen, zoo ontstaat er een gerekt geluid dat ten slotte hinderlijk aandoet. Als regel geldt daarom dat tonen en lettergrepen in evenredigheid aan elkaar beantwoorden.

Dit zal er in den regel toe leiden, dat óf de dichter zich voegen moet naar den toonzetter, óf de toonzetter naar den dichter. De ééne maal is eerst het lied gezongen, en toen gezet. Een ander maal is gezongen op de reeds gekozen zangwijs.

Nu zijn die zangwijzen onaer Psalmen niet de oud-Hebreeuwsche. Als wij David op zijn harp hoorden tokkelen, of hij kon ons maatgezang in onze kerkgebouwen beluisteren, zou de gevoelsgemeenschap al een zeer geringe zijn.

Het is de zielsaandoening van elk lied, die lang na Davids verscheiden, in onderscheiden eeuwen, zeer onderscheidenlijk gezet, en door toonkunstenaars in meest wonderschoone tonentaal is weergegeven. Kenners onzer aloude muziek betuigen dan ook om strijd, dat onze Psalmmuziek rijk en diep is, en dat hetgeen men later als zangwijzen voor allerlei geestelijke liederen er bij heeft gekunsteld, in muzikale volheid en ernst niet bij onze oude zangwijzen haalt.

De berijmers van onze Psalmen in de vorige eeuw hebben zich dan ook meestal naar de bestaande zangwijzen geschikt, en dit bond uiteraard hun versindeeling. Soms nu liep dit uitnemend. Als de rijmer of zanger eenheid in aandoening gevoelde bij het indenken en inleven in den inhoud van den Psalm, en bij het inleven in de oude zangwijze, dan werd uit die innerlijke harmonie in zijn ziel vanzelf ook de harmonie tusschen lied en zangwijze geboren.

Dat kunstelt de echte dichter niet, dat komt bij hem vanzelf op. Dat is de werking van zijn poëtisch en muzikaal instinct, als we zoo zeggen mogen.

Maar al te dikwijls echter heeft die innerlijke harmonie ontbroken, verstond de rijmer de zangwijze niet, en trok lied en wijs dwars tegen elkaar in. Het ging dan maar zooals het ging, vers na vers, aldoor op dezelfde wijs. De zielsaandoening midden in afgebroken, en in het volgende vers voortgezet.

Zelfs laat zich moeilijk de vraag onderdrukken, of ééne zangwijs in vers na vers herhaald, zich voor de harmonieuse aandoening der ziel leent. Immers in een zelfden Psalm volgen niet zelden allerlei zeer onderscheiden aandoeningen der ziel op elkander. Eerst b.v. angstgeroep, dan lofzang en dank. Een ander maal de drie stadiën van het onweder, het vuur en het ruischen der zachte koelte. En natuurlijk dan stuit de ééne of de andere maal lied en wijs hortend op elkaar. Want wel ruischen dan in de ééne zelfde zangwijs deze onderscheidene golvingen der ziel, maar de woorden die er bij gezongen worden, houden met de zangwijs geen gelijk verloop.

Een strijd die weer op andere wijze door de versindeeling ontstaat, waar de oorspronkelijke dichter blijkbaar zelf strophe-indeeling gaf, gelijk dit b.v. in Psalm 107 zelfs voor den oppervlakkigen lezer reeds aan het refrein: „Laat hen voor den Heere zijn goedertierenheid loven" in vs. 8, 15, 21—31, merkbaar is. Heeft nu echter de rijmer hier niet op gelet, of maakt de zangwijs het hem te moeilijk, zijn eigen versindeeling met die aloude strophe-indeeling gelijk te laten loopen, dan ontstond ook hierdoor storende disharmonie. Zelfs de pauze-indeeling hielp hier niet altijd. In Psalm 107 zijn er in de eerste pauze twee strophen, en in de tweede slechts één.

Zonder dat men zich hiervan nu altoos rekenschap geeft, is de invloed van dat een en ander toch hinderlijk en bederft het effect. Verreweg de meeste zingers hebben de eenheid van zulk een Psalm dan ook volkomen opgegeven, en bepalen zich tot enkele lievelingsverzen, die hun buiten alle verband, alleen om den inhoud en den klank der woorden lief zijn geworden.

De poging om door vrijer nazingen van de oorspronkelijke Psalmen in deze leemte te voorzien, is dusver niet gelukt.

Om slechts twee dier navolgingen op verren afstand te nemen, noch Vondels *Harpzangen*, noch Ten Kates *Psalmen* zijn er bij ons volk ingegaan. Vondels zangen niet bij de Roomschen, en Ten Kates Psalmen niet bij de Protestanten. Er is voor het welslagen van zulk een poging veel dieper roering der ziel en veel strenger conformiteit aan de geestesspanning van een David noodig, dan óf aan Vondel óf aan Ten Kate gegund was. Da Costa had het ons misschien kunnen geven, maar zijn muse onthield het ons.

Er blijft ons dan ook geen andere hope over, dan dat bij rustiger kerkelijke toestanden, één of meer diep ingeleide worstelaars, die én geestelijk hoog staan, én tegelijk het volle meesterschap over taal en toonkunst beide bezitten, de bestaande berijming herzien zullen, om zooveel doenlijk wat nu stoort, weg te nemen.

Tevoren zal dan, en ziehier onze laatste opmerking, uit onze Berijming verwijderd kunnen worden, wat er onwaars en tegenschriftuurlijks insloop, niet door opzet, maar uit misverstand.

Als in Psalm 1:1 de man welzalig wordt gehouden, die 's Heeren wet blijmoedig, dag en nacht, *„volijverig betracht"*, vraagt men zich onwillekeurig af, of we dan in dit leven niet slechts een *klein beginsel* van deze gehoorzaamheid hebben, en of er iemand is, die zeggen kan, dag en nacht, blijmoedig en volijverig de volle Wet des Heeren te betrachten. En slaat men nu, na die vraag, de overzetting op, dan leest men daar van dit „volijverig betrachten" ook niets, en vindt alleen: Zijn lust is in des Heeren wet, en hij *overdenkt* zijn wet dag en nacht."

En evenzoo als er in Psalm 1:4 staat: „De Heer toch slaat der menschen wegen ga, en wendt alom het oog van zijn gena, op zulken, die, oprecht en rein van zeden, met vasten gang het pad der deugd betreden, God kent hun weg die eeuwig zal bestaan", dan laat zich de vraag moeilijk onderdrukken, of God dan alleen die zielen genadig is, die „met vasten gang het pad der deugd betreden", en of het niet goddeloozen zijn, die Hij rechtvaardigt. En slaat men nu ook hierbij de onberijmde overzetting op, dan vindt men ook hier, dat er van dit pad der deugd, en van dien vasten gang niets staat; en dat er alleen gelezen wordt: „De Heere kent den weg der rechtvaardigen". Een *kennen* dat niet beteekent dat God *ze waarneemt*, maar zeggen wil, dat Hij in zijn *voorken-*

nisse het pad des levens voor hen geëffend heeft, en dat het daarom *vast* zal blijven. Iets wat reeds genoegzaam blijkt uit de tegenstelling van wat er aanstonds op volgt: „Maar de weg der goddeloozen zal niet *vast* zijn, maar *vergaan*."

Zoo nu zou uit tal van Psalmen zijn aan te toonen, dat de rijmer den zin der oorspronkelijke woorden niet gevat heeft, en er dientengevolge gedachten en denkbeelden indroeg, die tegen de Schrift ingaan, en in de vergadering der gelooviger niet thuis hooren.

Maar hoe wenschelijk het ook ware, althans deze misstanden weg te nemen, toch zal, gelijk we reeds opmerkten, ten einde alle beroering in de kerken te voorkomen, hier de grootste voorzichtigheid geraden zijn, en zal er naar moeten gestreefd worden, om de wijzigingen zoo weinig in het oog loopend mogelijk te doen zijn.

Psalmen zijn formulier, en al wat formulier is, vindt zijn grootste kracht in den ijk der traditie en in het vaste van den vorm.

Toch mag de waarheid hieraan niet opgeofferd, en een goede studie zou het zijn, indien een deskundige eens met den oorspronkelijken tekst voor zich heel deze berijming doorliep, niet om knoopen in bieżen te zoeken, maar om aan te wijzen, in welke regels de berijmers metterdaad niet alleen afweken van het oorspronkelijke, maar in plaats van het oorspronkelijke averechtsche gedachten in de berijming indroegen.

De Flakkeesche uitgave van de Liturgie.

Een ingezonden stuk in den *Gelderschen Kerkbode* van 25 December l.l. geeft gereede aanleiding om nog eens terug te komen op de Flakkeesche uitgave van de „Liturgie der Gereformeerde kerken in Nederland" (toegevoegd aan de Bijbel-uitgave in klein-octavo van dezelfde drukkerij).

Niet alsof iedere aanmerking met betrekking tot die uitgave ook een antwoord zou moeten uitlokken. Dat zou zelfs moeielijk te verlangen zijn. Maar in dit geval kan het antwoord nog iets meer doen, dan slechts voor sommige lezers eene enkele bijzonderheid toelichten. Het kan juist door die toelichting dienen, misschien om bij anderen soortgelijke bezwaren te voorkomen of op te lossen, en in ieder geval om de bedoelde uitgave nog eens in het algemeen te verklaren en te rechtvaardigen.

Het opstel in den *Gelderschen Kerkbode* handelt over eene uitdrukking in de 3e vraag van het „Formulier om den Heiligen Doop aan de kinderen te bedienen."

In die vraag heeft de Flakkeesche uitgave de oude uitdrukking: „of gij niet belooft en voor u neemt", veranderd in: „of gij niet belooft en u voorneemt". En om van die verandering rekenschap te geven, is er in eene noot bijgevoegd: „De officieele tekst heeft hier: *voor u neemt*; hetgeen in de taal der 16e eeuw hetzelfde was als: *u voorneemt*, of, *bij uzelven besluit*; maar thans in dien zin niet meer kan gezegd worden."

Hierdoor nu is een lezer, die zich J. L. teekent, niet bevredigd, zoodat hij te dien aanzien nog eenige opheldering vraagt. Of liever, hij acht die verandering zeer foutief. Want in afwachting van de gevraagde opheldering stelt hij reeds als zeker, dat de „ouderwetsche" uitdrukking „voor zich nemen" hetzelfde beteekent als „in hedendaagsche taal" de uitdrukking „voor zijne rekening of verantwoording nemen" en dat het „taalverwarring" is, in die Doopvraag te willen lezen: „of gij niet belooft en u voorneemt." Ten einde die verzekering, wel niet te bewijzen, maar dan toch te verklaren, besteedt hij bijna zijn geheele opstel, om met eenige uitvoerigheid uiteen te zetten, dat het bij die Doopvraag te doen is om eene verbintenis; dat inderdaad eene verbintenis wordt aangegaan, wanneer iemand iets „voor zijne rekening neemt"; dat dit echter niet geschiedt (nl. naar het oordeel van den Schrijver), wanneer iemand aan zijne „belofte", om iets te doen, nog toevoegt, dat hij zulks ook „zich voorneemt"; en dat integendeel „beloven en zich iets voornemen niet kan samengaan"; want „hij die ten opzichte van eene zaak iets belooft, moet die belofte vervullen, maar mag zich niet aan de zaak onttrekken, door zijne belofte als een voornemen te beschouwen" En aan het slot van dit gansche vertoog neemt de Schrijver dan aan (eenigszins in strijd met zijn stelligen toon) dat hij „wel verkeerd geredeneerd zal hebben", tevens „verzoekende, hem dat eens te willen ophelderen."

Om aan dat verzoek te voldoen, zal het wel niet noodig zijn, de onjuistheid van de aangevoerde redeneering in bijzonderheden aan te toonen. Ook niet voor den Schrijver zelven, als hij slechts bedenkt, wat een „voornemen" eigenlijk is. In zijn opstel kent hij blijkbaar geene andere „voornemens", dan die betrekking hebben op zaken waartoe men niet verplicht is. Maar in zijn leven zal hijzelf toch nog wel eens andere „voornemens" hebben opgevat en uitgesproken. Immers ligt in het woord „voornemen" niet vanzelf reeds opgesloten, dat men tot de uitvoering niet verbonden zou zijn. Of dit, al dan niet, het geval is, hangt geheel af van hetgeen men „zich voorneemt". En wanneer dit eene zaak is waartoe men verplicht is, dan wordt door het „voornemen" te kennen gegeven, dat men met die verplichting ernst maakt, dat men metterdaad haar aanvaardt, dat men werkelijk gezind is haar te vervullen. Zoo b.v. (om bij onze Liturgie te blijven) in de 3e vraag van het „Formulier om den Heiligen Doop aan de volwassenen te bedienen" (luidende: „of gij u van harte voorgenomen hebt, altijd Christelijk te wandelen", enz.), of in de laatste vraag aan degenen „die tot des Heeren Avondmaal begeeren toegelaten te worden" (inhoudende: „of zij voorgenomen hebben, bij de voorzeide leering te blijven", enz.). Op die beide plaatsen staat zelfs alleenlijk het woord „voornemen"; en in de bedoelde Doopvraag staat het woord „beloven" er nog bij, zoodat dan de zin wel zeer duidelijk is. „Beloven" en „voor zijne rekening nemen" zou ongeveer dezelfde geslachte uitdrukken. Maar „beloven" en „zich voornemen" gaat, helaas, niet altijd samen; en door de betuiging van het laatste wordt dus aan het eerste nog iets toegevoegd. Wie zegt dat hij iets „belooft", en dan daarbij uitspreekt, dat hij dit ook „zich voorneemt", die verklaart hierdoor, dat hij niet slechts met den mond, maar ook met het hart belooft; dat hij de gedane belofte ernstig meent; dat hij werkelijk des zins en des willens is, dienovereenkomstig te handelen.

Intusschen (en hierop vooral moet nu de aandacht gevestigd worden) voor de zaak, waar het bij eene uitgave van de Liturgie om te doen is, hebben dergelijke redeneeringen en beschouwingen al zeer weinig beteekenis. Voor zoover zij juist zijn, kunnen zij belang en waarde hebben, wanneer eene altijd mogelijke herziening van de Liturgie bij de Kerken aan de orde is, of in het algemeen, wanneer men over haren inhoud handelt. Maar wie de Liturgie uitgeeft, of wie zulke uitgave beoordeelt, heeft er eigenlijk niets mede te doen. Het kan zeker wel voorkomen, dat een uitgever of beoordeelaar hier en daar op de uitdrukking aanmerking heeft, en er liever iets anders voor zou in de plaats stellen. Maar wie aan die neiging ook maar eenigszins toegaf, zou zich metterdaad aan de Liturgie der Kerken vergrijpen, en op kerkelijk gebied door persoonlijke willekeur alle orde verbreken. De Kerken zelve hebben hare Liturgie op wettige wijze vastgesteld; en wie nu dat werk der Kerken als zoodanig uitgeeft, heeft te zorgen, dat hij daarbij eerlijk en nauwkeurig te werk ga, d. w. z. dat hij den vastgestelden tekst zuiver weergeve. Hierdoor wordt niet uitgesloten, dat de taal, voor zoover die verouderd is, naar het tegenwoordig spraakgebruik wordt veranderd. Integendeel, dat is noodig, om den tekst inderdaad denzelfden te laten; d. w. z. om hem voor het tegenwoordig geslacht hetzelfde te doen zeggen, als wat door de Kerken bedoeld was, en wat er in de 16de eeuw ook inderdaad door werd uitgesproken. Maar ook bij zulke wijziging mag persoonlijke voorkeur voor de eene of de andere gedachte niet het minste gewicht in de schaal leggen. Ook bij zulke wijziging is uitsluitend de vraag, welke uitdrukking van den tegenwoordigen tijd aan de oude en verouderde uitdrukking beantwoordt.

Dat dit bij eene uitgave van de Liturgie eigenlijk de eenige eisch is, zal natuurlijk ieder wel toegeven. En toch, hoe vreemd het ook klinke, van de talloos vele uitgaven, die er sedert de Dordtsche Synode van 1619 verschenen zijn, heeft geen enkele aan dien eisch voldaan, of ook maar ernstiglijk trachten te voldoen. Zonder twijfel was er onderscheid tusschen de verschillende uitgaven, zoodat de eene nauwkeuriger was dan de andere. Maar geen enkele uitgever gaf den kerkelijk vastgestelden tekst. Zelfs de Deputaten der Zuid-Hollandsche Synode, aan wie dit voor 1½ eeuw uitdrukkelijk was opgedragen, gaven toch weer iets anders, zich ertoe bepalende, aan het slot hunner uitgave eene niet zeer nauwkeurige lijst te geven van hunne talrijke afwijkingen. En wie daarna de Liturgie uitgaf, lette niet op die opgave, maar ging den onzuiveren tekst eenvoudig nadrukken. Voorts werd bij dien nadruk lang niet altijd de vereischte nauwkeurigheid in acht genomen. En ook waren er telkens uitgevers, die bij noodige wijziging van verouderde uitdrukkingen, of ook wel zonder zulke aanleiding, bij zichzelven over den inhoud gingen redeneeren, en zich dan lieten leiden door de gedachte aan hetgeen huns inziens hier of daar moest staan. Aan die oorzaken is b.v. toe te schrijven, dat in het Formulier voor den Kinderdoop (om slechts hieruit een enkel voorbeeld te nemen) reeds in het opschrift aan het woord „de kinderen" toegevoegd werd: „de kleine kinderen der gelooviger"; dat in de voorstelling der leer, waar de Kerken schreven, dat „de Heilige Geest in ons wonen wil", dit veranderd werd in het veel zwakkere, dat „Hij bij ons wonen wil"; en dat in het voorgebed, waar de Kerken het te doopen kind reeds „Gods kind" noemden, in de uitdrukking „dit uw kind" het zoo veelbeteekenende voornaamwoord „uw" eenvoudig werd weggelaten. En wanneer dan eenmaal zulke fouten waren ingeslopen, werden zij bestendigd en vermenigvuldigd. Reeds in 1650 schreef het oud-lid van de Dordtsche Synode, de bekende geschiedschrijver Jacobus Trigland: „Men weet de vryheydt ende de gewoonte van de Druckers ende Boeckverkoopers hier te lande. Sy drucken ende verkoopen alles wat haer belieft, ende alsse erghens een Copie van een Psalmboeck, Catechismus, of dierghelijcke hebben, zij drucken eenvoudich by haer neus lancks, manneken nae manneken, sonder ondersoeck of het wel of qualijck is, en die boecken worden also in de winckels tot verscheiden gebruycken verkoft." En zooals het toen reeds ging, is het sedert veelszins blijven gaan; ook zelfs waar men zich beijverde, om critiek te oefenen en nauwkeurig te werk te gaan.

Dat gebrek zooveel mogelijk te verhelpen, is nu de bedoeling geweest der Flakkeesche uitgaven. Of en in hoeverre dat doel bereikt is, mag en moet door ieder beoordeeld worden. Maar dan altijd naar den regel, dat men hier slechts te doen heeft met quaestien, die óf historisch óf taalkundig zijn. De geschiedenis moet beslissen, welke tekst door de Kerken is vastgesteld (eene vraag, waarover gelukkig geen verschil van gevoelen is); en de taalkunde moet beslissen, hoe die tekst naar het tegenwoordig spraakgebruik luiden moet. Uit de talrijke noten, die in de Flakkeesche uitgave den gegeven tekst trachten te rechtvaardigen, kan genoegzaam blijken, dat die regel daar ook altijd streng is in het oog gehouden.

Veelomvattend was die taak zonder twijfel, meer dan menigeen zou vermoeden; en indien de ondergeteekende die alleen had moeten volbrengen, zou hem zeker de tijd wel ontbroken hebben. Maar (en dit mag hier nu wel eens gezegd worden) een gedeelte van dien arbeid is voor hem verricht door den Leeuwarder predikant Dr. H. H. Kuyper, die begonnen is met zoowel van de Liturgie als van de Formulieren van eenigheid een exemplaar in gereedheid te brengen, waarin hij met betrekking tot iedereen volzin van den tekst de slotsommen van zijn onderzoek en van zijne critiek in duizende aanteekeningen weergaf, en die daardoor voor de uitgave eenen grondslag gelegd heeft, waarvan de ondergeteekende bij zijn eigen onderzoek uitnemenden dienst had. Te meer, omdat Dr. H. H. Kuyper van de Liturgie juist bijzondere studie gemaakt had; eene studie, waarvan men vertrouwen mag, dat zij aan ons kerkelijk publiek eerlang wel geheel zal ten goede komen.

In de alzoo bewerkte uitgave is dus, ook met betrekking tot de 3e vraag van het Formulier voor den Kinderdoop, de te geven tekst eerst na onderzoek vastgesteld; en dat onderzoek gold dan hier uit den aard der zaak eene zuiver taalkundige quaestie. Het mocht niet de vraag zijn, wat men bij de uitdrukking „voor zich nemen" *thans* het eerst zou denken, maar alleenlijk, wat zij beteekende *in de zestiende eeuw*.

Om nu hierbij niet alleenlijk af te gaan op de eigene kennis van het oudere Hollandsch, werd ook bij deze vraag, gelijk bij zoovele andere, van de meest bevoegde zijde een advies ingewonnen; waarop de ondergeteekende van Dr. A. Kluyver, een der redacteuren van het Nederlandsch Woordenboek, die aan zulke verzoeken steeds met groote welwillendheid voldaan heeft, in Maart l.l. het volgende antwoord kreeg: „Ik meen wel te mogen zeggen, dat *iets voor zich nemen* in de oudere taal hetzelfde is als *zich iets voornemen*, beide gevolgd naar *sibi proponere*, en dat tusschen de beide uitdrukkingen meer een verschil is van constructie dan van beteekenis. Bij andere op dergelijke wijze samengestelde werkwoorden komt hetzelfde voor. Het denkbeeld *voor zijne rekening nemen, op zich nemen, zich tot iets verbinden*, wordt, naar ik geloof, door *voor zich nemen* niet uitgedrukt, maar wel dat van *zich voornemen, het besluit tot iets nemen*," enz.

Voorts werd ook bij deze uitdrukking nagegaan, hoe zij in den ouden tijd door bekwame hand in eene andere taal was overgebracht, daar toch hieruit blijken kon, in welken zin zij door hen, die de oudere taal nog gebruikten, werd opgevat; en dan gaf de Latijnsche vertaling, die Jacobus Revius (een der geleerdste theologen uit den tijd der Dordtsche Synode) in 1623 uitgaf, de woorden: „of gij niet voor u neemt", aldus weder,; „an non apud te decernas", d. i. letterlijk: „of gij niet bij uzelven besluit".

En eindelijk werd in aanmerking genomen, dat de vele vragen, die in de Liturgie gevonden worden, nergens spreken van een „voor zijne rekening nemen", maar wel (b.v. in de boven reeds aangehaalde vragen uit het Formulier voor den Doop van volwassenen, en uit de aanwijzingen voor het afnemen der geloofsbelijdenis) van een „zich voornemen".

Nu kan iemand zeker wel meenen, dat toch beter ware, indien hier van een „voornemen" niet gesproken werd. Maar al zou dat ook waar zijn (des neen), dan zou toch de tekst niet daarnaar mogen gewijzigd worden. In de Liturgie moet staan, wat de Kerken gewild hebben, totdat deze zelve het wettiglijk wijzigen. En op de boven aangegeven gronden, waar niets tegenover wordt aangevoerd, moet dus hier worden aangenomen, dat er van een „voornemen" sprake is.

Zonder twijfel is men ook verantwoord, als men letterlijk blijft bij hetgeen vóór 3 eeuwen geschreven is, en dus de verouderde uitdrukking onveranderd laat. Alleenlijk (en dit blijkt ook uit het opstel, dat tot deze toelichting aanleiding gaf), men weet dan zeker, dat vele hoorders of lezers er iets anders bij denken dan bedoeld is; en men geeft hun metterdaad dus iets anders. Talloos vele zijn wel de verkeerde gevolgtrekkingen, die, zoowel bij de Liturgie, als ook bij de Formulieren van eenigheid, en vooral bij den Bijbel zelven, uit zoodanig gebruik van verouderde woorden, of van woorden wier beteekenis zich geheel gewijzigd heeft, onophoudelijk zijn voortgevloeid. En het zal wel niemand onverschillig zijn, of hij dat belet, dan wel met bewustheid daartoe medewerkt. Moge het aan de uitgevers der Flakkeesche drukkerij gegeven zijn, zoodanig misverstand althans eenigszins te voorkomen.

F. L. RUTGERS.

Uit de Pers.

Over het gebruik van het woordeke *Amen* na de Doopformule las men in de *Friesche Kerkbode* deze goede opmerkingen.

Als goede Calvinisten gaan wij uit van de H. Schrift, en dan leert ons de Schrift, dat het woord *Amen* slechts in drie gevallen gebruikt wordt: óf als een sterke versekering, die bijna gelijk stond met een *eed*, en dan werd het woord Amen voorop geplaatst: Amen, Amen zeg ik u (bij ons vertaald door voorwaar) óf na het gebed, waarbij oorspronkelijk de gewoonte was, gelijk nu nog in de Engelsche kerken, dat de gemeente het Amen uitsprak (1 Cor. 14 : 16) óf na eene zegenbede aan het einde van een brief. Maar nergens leren wij dat de Apostelen of Dienaren des Woords in de Apostolische kerk de sacramenteele woorden door den Heere Jezus verordineerd voor Doop en Avondmaal, eigenmachtig met een »Amen" hebben vermeerderd. Bovendien kon dit ook niet, om de eenvoudige reden dat Amen beteekent »het zal waar en zeker zijn" en dus wel *na* het gebed behoord te worden gezegd, als een bewijs, dat de bidder verzekerd is van de verhooring des gebeds, maar niet na Doop en Avondmaal, omdat daarbij niet de *gelooviige* bidt, maar de Dienaar des Woords in den naam des Heeren tot de gelooviger spreekt.

Eerst in later tijd, toen de Roomsche Kerk met de reine eenvoudige bediening des Doops, gelijk Christus en de Apostelen die hadden ingesteld, niet meer tevreden was, is het gebruik opgekomen om na den Doop *Amen* te zeggen, hoewel in de oudste Roomsche liturgie, gelijk bij Daniel te zien is, dit woord nog niet staat geschreven. De Roomsche Kerk wilde den Doop plechtiger maken; daarom voegde zij bij den Doop het kruisteeken; wilde zij, dat de besprenging niet één maar driemaal moest geschieden; en breidde zij de doopformule met Amen uit. Ja, enkele sectarische Oostersche Kerken hadden aan eenmaal Amen nog niet genoeg en herhaalden het driemaal, achter den naam van Vader, Zoon en H. Geest.

De Luthersche Kerk, die op vele punten in het Roomsche zog varen bleef, nam al deze Roomsche bijvoegsels over. Maar de Gereformeerde Kerken wilden terugkeeren tot de *reine* bediening der Sacramenten. Daarom wilden zij niets weten van een kruisteeken bij den Doop, van een duivelbezwering en zalving met olie; daarom oordeelden zij, dat maar één keer moest besprengd worden (omdat de afwassching met Christus' bloed maar eens geschiedt) en hebben zij bijna ook eenparig het woord *Amen* na den Doop uit hun liturgie weggelaten, gelijk ieder in ons Doopsformulier met eigen oogen zien kan. Aangezien deze liturgie kerkelijk is vastgesteld en het formulier voor den volwassen doop op de Synode van 1619 staande de vergadering is opgemaakt en goedgekeurd, blijkt daaruit, dat de Gereformeerde Kerken in ons vaderland geen andere Doopsformule kenden dan alleen deze woorden: N. ik doop u in den naam des Vaders, en des Zoons, en des H. Geestes.

De slotsom van hetgeen de historie ons leert is dus, dat het Amen na den Doop in de Schrift niet wordt gevonden; door de *Roomsche* Kerk aan de Doopsformule is toegevoegd en door de *Gereformeerde* Kerken blijkens hare Liturgie weer is afgeschaft.

Intusschen moet, om de waarheid trouw te blijven, hieraan worden toegevoegd, dat, niettegenstaande de Gereformeerde Kerken officiëel het woord Amen hadden afgeschaft, de macht der oude gewoonte ook hier sterker bleek dan het geschreven beslnit en in de practijk door menig predikant het woord Amen na den doop behouden bleef. Misschien heeft daartoe wel meegewerkt, dat vele lidmaten der gemeente, die pas aan het pausdom ontkomen waren, meenden, dat de doop van hun kind niet wettig was zonder het woord Amen, en dat men hun ten gerieve het woord behield, om erger kwaad te voorkomen. Onze vaderen gingen zoover van zelf huisdoop te veroorloven, wanneer er gevaar bestond, dat iemand anders naar een Roomschen pastoor zou gaan. En hoe algemeen de gedachten, dat de Doop zonder Amen niet gold, destijds nog bij de menschen gevonden werd, blijkt wel daaruit, dat Voetius in zijn Politica Ecclesiastica het noodig acht, de vraag te behandelen of de Doop zonder het woord *Amen* (gelijk de Roomschen beweerden) werkelijk wettig was en daarop antwoordt met een: ongetwijfeld.

Op de vraag of een kerkeraad het gebruik van dit *Amen* als conditie voor het betreden van den kansel mag stellen, antwoordt de *Bode*:

Volgens ons Gereformeerd Kerkrecht ligt niet bij den predikant, maar bij den Kerkeraad de macht om te bepalen hoe de bediening der Sacramenten zal plaats vinden. Maar — en dat vergete men niet — de Kerkeraad kan daarbij niet naar willekeur te werk gaan. Ook de Kerkeraad is gebonden aan de wettige Kerkenordening, waaronder hij leeft, en deze Kerkenorde bepaalt in Art. 58, dat bij de bediening des Doops het liturgisch formulier door de Synode vastgesteld, *moet* gelezen worden. Geen Kerkeraad heeft dus, zoolang hij onder deze Kerkenorde leeft, het recht de Doopsformule te wijzigen en nog minder heeft hij het *recht* van Dienaren des Woords te eischen, dat men voor een dergelijk besluit het hoofd zal buigen.

En wat de tweede vraag betreft, heeft de Kerkeraad ongetwijfeld het recht den kansel open te stellen en te sluiten, althans voor predikanten van elders. Geen predikant kan tegen den zin van den wettigen Kerkeraad den kansel betreden. Zelfs kan een Kerkeraad, wanneer de Classis een consulent benoemt, weigeren diens hulp te gebruiken. Maar ons dunkt dat een Kerkeraad, die bij elke uitnoodiging tot een liefdebeurt vooraf de vraag stelt of de uitgenoodigde wel Amen na den Doop zegt, en hem te kennen geeft, dat hij anders *niet* ontvangen wordt, toch, op zijn zachtst uitgedrukt, een droef figuur maakt. En of een Classis na zulk een behandeling haar gezonden Dienaar aangedaan, licht een anderen consulent benoemen zal, staat te bezien.

Doch hierbij laat hij het niet.

Ook de broederliefde heeft hier een woord mee te spreken.

En dan schijnt het ons toe, dat de eisch der liefde is, dat de sterken de zwakken hebben te dragen in het gebruik van het woord Amen na den Doop. Immers al is het woord Amen een Roomsch inkruipsel, in strijd met den aard van het Sacrament, en al staat het niet in onze liturgie — het is toch geen *zonde* voor God, het woord Amen na den Doop te gebruiken. In zulke middelmatige dingen, ook al is het gebruik op zich zelf afkeurenswaard, heeft men elkander te dragen. Of heeft Paulus Timotheus niet laten besnijden (hoewel de besnijdenis geen nut meer had) om ergernis onder de Joden te voorkomen? Het wijze woord van een onzer uitnemende practijnjns uit den bloeitijd der Kerk, mag in onze dagen wel eens ter harte worden genomen: »De ware Christenen begeeren niet, dat alle Kerken zich juist zullen houden aan die gewoonten, welke bij de hunne in zwang zijn. Komen zij derhalve op andere plaatsen, waar hunne gewoonten niet gebruikelijk zijn of andere dergelijke waargenomen worden, zij schikken zich daarnaar. Dus ging Ambrosius, bisschop van Milaan te werk, en hij ried het ook Augustinus en diens moeder Monica aan, wanneer zij te Milaan komende, bevonden, dat men aldaar niet gewoon was op des Heeren dag te vasten, gelijk de Afrikaansche Kerk pleegde te doen."

In dien geest der Christelijke voorzichtigheid zouden wij (ieders conscientie vrij latende) den raad willen geven, dat de predikanten, die in eigen gemeente het woord Amen achterwege laten, in ander gemeenten optredende, zich schikken naar het daar bestaande gebruik, wanneer dit door den Kerkeraad verlangd wordt. Mits, en hierop worde evenzeer nadruk gelegd, de Kerkeraad dit *verzoeke* en niet dit woord *Amen* bij den Doop *eische*, als hoorde het noodzakelijk bij den Doop en als zou zonder dat woord Amen de doop onwettig zijn. Dan zou toch het toevoegen van het woord *Amen* niet langer een dragen zijn van anderer zwakheid, opdat openbare ergernis voorkomen worde, maar een toegeven aan een Roomsch bijgeloof, dat in onze Gereformeerde kerken niet langer behoort te worden geduld.

We voegen er aan toe, dat Gereformeerden door van zulke onbeduidende quaestien hoofdzaken te gaan maken, doen denken aan de overnette huisvrouw die de mannen van de brandweer niet door haar pas geschuurde gang wilde laten, eer ze er matten over had gelegd, en dat onderwijl haar tweede verdieping in brand stond, en haar kind stikte in den rookwalm.

Officieele Berichten.

(Met verkorting uit het Kerkblad van 14 Jan. 1898.)

DELFT, 22 Dec. Op de vergadering der Classis 's Gravenhage van 14 Dec. j.l. is goedgekeurd het gelijkluidend besluit door de beide kerkeraden alhier tot ineensmelting genomen.

De bespreking van het ontwerp-besluit, met de nadere bepalingen, met de gemeenten had geen aanleiding gegeven tot wijziging dier bepalingen, zoodat beide de kerkeraden op 25 November het genoemde ontwerp onveranderd definitief konden vaststellen met algemeene stemmen.

God gaf tot nog toe kennelijk zijnen zegen, en zij voorts onze Hulpe en ons Heil.

Het adres van de kerk is voortaan: „De Geref. kerk te Delft (Vlamingstraat)."

C. W. J. VAN LUMMEL.

Antwerpen.

L. S.

Door de Generale Synode van Middelburg in 1896 zijn de belangen der Gereformeerden te Antwerpen opgedragen (van harentwege, en dus in naam van AL de Gereformeerde kerken in Nederland) aan Classe Klundert. Deze Classe heeft hiertoe aangewezen als Deputaten drie bedienaren des Woords uit haar midden, den Consulent, en drie broederen uit Antwerpen, n.l.:

Ds. W. Kapteijn te Breda, Praeses; Ds. A. Kapteijn Wzn. te Willemstad, Scriba; Ds. J. C. C. Voigt te Raamsdonksveer, Penningmeester; Ds. J. H. Feringa, Consulent; Br. H. J. Rooze; Br. J. Mulder, Provinciestraat, Zuid, 124; en Br. W. Rooze. Hun meerderheid moet steeds bestaan uit Nederlanders, en hun Penningmeester moet in Nederland wonen. Aan deze Deputaten, die met elke Classis verantwoording doen aan Classe Klundert, is (nadat door hen waarborgen voor de zuiverheid in leer en kerkrecht van de Broederen te Antwerpen zijn verkregen en door de Classe voldoende bevonden) opgedragen, de noodige gelden te zoeken voor een plaats tot samenkomst dezer telkens vervolgde Broederen. Volgens opdracht van deze Deputaten komt nu Br. J. Mulder (ondanks voor hem zoo groote bezwaren, dat deze taak een zware zelfverloochening wordt) den Gereformeerden in Nederland hulp vragen, nadat het zoo zeer zwakke België met alle krachtsinspanning een klein begin heeft gemaakt. Dringend verzoeken nu Deputaten voornoemd, dat in alle kerken, waar hij zal vermogen te komen, hem een warme ontvangst worde bereid. En zeggen daarbij dank aan Classe Klundert voor haar moedgevend begin. — Men denke zich even in, wat het te zeggen heeft, in een Roomsch land met geen mogelijkheid plaats van samenkomst te kunnen krijgen. Tot straf voor zijn zuiverheid in de leer, kerk en catechisatie te moeten ontberen!

Daarbij denke men aan de schuld van dankbaarheid onzer Gereformeerden aan België. En aan de belofte onzer kerken gelegen in de besluiten onzer Generale Synode (door die Broederen bijgewoond) te Middelburg! En aan het gevaar der honderden, die van ons land naar Antwerpen gaan!

En, eindelijk, aan het Woord des Heeren, dat, wat in zulke gevallen geweigerd wordt, *Hem* wordt onthouden; en wat wel gedaan wordt, aan *Hem* gedaan is.

Namens Deputaten voornoemd,
J. H. FERINGA,
h. t. Consulent van Antwerpen.

10 Januari 1898.

P. S. Wie geen bezoek ontvangen mocht, zij zoo goed, zijn gaven maar te zenden aan den Penningmeester.

Buitenland.

Frankrijk. Een levensteeken.

De vereeniging tot uitgave en verspreiding van godsdienstige boeken te Toulouse gevestigd, heeft een goed werk gedaan door eene nieuwe uitgave te bezorgen van den „Catechismus der Gereformeerde kerken van Frankrijk door Johannes Calvijn, gevolgd door de geloofsbelijdenis van La Rochelle.

Dit is een feit van gewicht. En dat dit in Frankrijk niet onopgemerkt bleef, blijkt uit hetgeen de gewezen predikant *Ducros* in de *Eglise libre* schreef: „Met diepe beschaamdheid moet ik er mij aan herinneren dat een onzer oude synoden, die van Montauban, welke besloten had dat de catechismus van Calvijn, de eenige catechismus moest blijven onzer kerk, zoo dikwijls en zoo beleedigend vergeten en miskend werd.

Men zou zelfs zeggen, dat door een bittere ironie, die catechismus die de eenige regel en de eenige wet van ons godsdienstonderwijs behoorde te zijn, het sein heeft gegeven tot het verschijnen van ontelbare catechismen, waarvan er niet een is die niet onze onbeholpenheid en onmacht op godsdienstig gebied bewijst. Maar het komt mij niet toe, hierover critiek uit te oefenen. Voor het oogenblik meen ik iets beters te moeten doen: dat is het luide uit te spreken dat de catechismus die ons onze twee jeugdige ambtsbroeders, de predikanten E. Gautier en A. Le cerf willen wedergeven, het uitgangspunt blijven zal van de groote godsdienstige vernieuwing die de kracht en de glorie zijn zal van onze kerk van morgen:

Wat men er van zegge en wat men ook doe, men zal het zien, en ik heb er de vaste overtuiging van, dat de bewerkers van deze vertaling, al worden zij thans dood geswegen en miskend, daarom niet minder de ware herstellers (renovateurs) onzer kerk zijn. . . . Ja de levensbeschrijving van Calvijn en de catechismus waarvan ik de nieuwe verschijning aankondig, zullen voor onze geliefde kerk, de dageraad van een nieuwen dag zijn."

Wij kunnen ons met den emeritus predikant verheugen, wanneer het blijken mocht, dat dat een wolkje is van een manshand, dat een overvloedige regen des geestes voorspelt.

De heer Ducros zinspeelt in zijn artikel op den arbeid van den hoogleeraar in de Theologie E. Doumerques, welke bezig is eene breed opgezette levensbeschrijving van den grooten reformateur Joh. Calvijn te schrijven. Den prospectus van het eerste deel, dat over de jeugd van Calvijn moest handelen, ontvingen we reeds voor meer dan een jaar en deze deed groote verwachtingen koesteren. Wij vreesden toen dat de kostbare uitgave niet zou kunnen doorgaan, maar uit het schrijven van den heer Ducros blijkt ons dat onze vrees is beschaamd geworden. Mocht het den hoogleeraar gegeven worden het einde van zijn veel omvattenden arbeid te zien.